

RĪGAS LATVIEŠU BIEDRĪBA PIEKTĀ GADA PRETMETOS

Viesturs Zanders, Dr. philol.

Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultāte

1905. gads ir Rīgas Latviešu biedrības (RLB) 37. darbības gads. Jau tad nosaukts par vēsturisku gadu, kas prasījis no šīs organizācijas „daudz pārbaudījumu un apdomības”.¹ Tas ir laiks, kad dažādi ideoloģiski strāvājumi un cilvēciskās pretrunas virmo gan pašā biedrībā, gan vēl jo vairāk ārpus tās nama sienām. Starp RLB aktivitātēm togad ir ne mazums ierastā, taču arī jo bieži RLB līdz tam neraksturīgā.

Ilustrācijai minēsim dažas norises. 19. februārī notiek izpārdots muzikāli dramatisks vakars, kur ar dzejas lasījumiem piedalās Rūdolfis Blaumanis un Aspazija, bet ar priekšnesumiem Malvīne Vīgnere-Grīnberga, Ellija Forsele, Arvīds Daugulis, kā arī Pāvila Gruzņas dubultkvartets. Sarīkojums sasniedz tā rīkotāju mērķi: sniegt finansiālu atbalstu Kārlim Skalbem, jo šī vakara finansiālais atlikums ir 500 rubļi.²

16. un 17. jūnijā norisinās kārtējās, jau 80. gadu vidū aizsāktās, **Zinību komisijas** vasaras sapulces, kas gadu iepriekš ir izpalikušas krievu-japāņu kara dēļ. Šajā reizē starp referentiem ir bijušais komisijas priekšsēdētājs, advokāts Aleksandrs Vēbers, kurš apcer Jāņu dziesmu refrēnu „Līgo”, savukārt biedrības Etnogrāfiskā muzeja pārzinis Matīss Siliņš runā par Latvijas pilskalnu vēsturisko nozīmi. Ludis Bērziņš atskatās uz iepriekšējā gadā laikrakstos publicētajiem stāstiem, bet advokāts Jānis Kreicbergs vērtē jaunumus juridiskajā literatūrā. Atšķirībā no iepriekšējām Vasaras sapulcēm, šoreiz drošības apsvērumu dēļ tajās piedalās vienīgi Zinību komisijas biedri. 1905. gadā Zinību komisijas bibliotēkas krājumu papildina 550 grāmatas, ko tai dāvina 1834. gadā baltvācu dibinātā Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrība.³

21. augustā notiek **Mūzikas komisijas** kārtējais Rudens koncerts, bet 1. oktobrī tiek atzīmēta Andreja Jurjāna radošā darba 25 gadu jubileja, kurā nesen par RLB godabiedru kļuvušais mūziķis saņem arī naudas balvu (1000 rubļu apjomā). Šajā pašā gadā atzinību izpelnās arī Rīgas Politehniskā institūta students Artūrs Krūmiņš, kura iesūtītais teksts „Baņuta” tiek atzīts par labāko Mūzikas komisijas izsludinātajā operas libretu konkursā.⁴

Rīgas Latviešu teātrī šī gada laikā notiek 11 pirmizrādes, to vidū 30. martā pirmoreiz tiek uzvesta R. Blaumaņa drāma „Ugunī”. Saprotais, ka revolucionārā gaisotne ietekmē arī teātra darbību. Tā 16. oktobrī, sakarā ar vispārējā politiskā streika uzsākšanu, tiek pārtraukta Karla Holteja „Lenores” izrāde, savukārt Frīdriha Šillera „Vilhelma Tella” pirmuzvedums (7. decembrī) tiek izmantots, lai protestētu pret biedrību.⁵ Piebildīsim, ka F. Šillera drāmu Raiņa tulkojumā RLB apgāds Derīgu grāmatu

¹ 37. gada pārskats par Rīgas Latviešu Biedrības darbošanos un rēķiniem 1905. gadā, savienots ar biedru listi. Rīga : [RLB], 1906, 3.lpp.

² SKALBE, K. *Mūža raksti*. [Rīga] : Elpa, [2001]. ISBN 9984-743-08-X, 1. sēj., 273.lpp.

³ 37. gada pārskats.... Rīga : [RLB], 1906, 26.lpp.

⁴ Turpat, 34.lpp.

⁵ KUNDZIŅŠ, K. *Latviešu teātra hronika (1901-1908)*. Rīga : Zinātne, 1977, 35.-36.lpp.

nodaļa ir laidis klajā jau 1901. gadā. RLB Teātra komisijas priekšnieka vietnieks, advokāts Jānis Purgals biedrības pilnsapulcē 21. decembrī ziņo, ka biedrības pretinieki savas attieksmes paušanai izmanto smirdbumbas, tādēļ viņš aicina biedrus „būt palīdzīgiem pie negēļu nodošanas kārtībniekiem”.⁶

Tradicionāli daudzveidīgs ir **Derīgu grāmatu nodaļas** 1905. gada izdevumu klāsts. Starp 17 togad izdotajām grāmatām ir gan Andreja Upīša veidotais krājums „Jaunības dzeja” (3. burtnīca), Nikolaja Ņekrasova dzejas izlase un kārtējais (11.) sērijas „Cittautu rakstnieki” laidieni, gan krievu dabaszinātņu popularizētāju Valeriāna Lunkeviča un Nikolaja Rubakina apceres, kā arī Augusta Kirhenšteina „Ievads piensaimniecībā”. RLB apgāds izdod arī Smiltenes mācītāja Kārļa Kundziņa sarakstīto Ata Kronvalda biogrāfiju, taču, kā vēlāk atceras L. Bērziņš, tolaik „sociālisma saucieni pārspēja citas balsis, kāpēc nacionālisma ideja un līdz ar to Kronvalda nozīme netika pienācīgi augstu vērtēta”.⁷ Tāpat kā gadu iepriekš, nāk klajā Zinību komisijas „Konversācijas vārdnīcas” 11 burtnīcas (šīs enciklopēdijas izdošana tiek aizsākta 1903. gada decembrī). Tomēr šis un citu RLB struktūrvienību ieceru īstenošanu jūtami iespaido RLB vadības diezgan gausā un nekonsekventā reakcija uz pārmaiņām sabiedriskajā dzīvē.

Samērā maz literatūrā ir minētas latviešu preses izdevumu redaktoru sanāksmes, kas notiek RLB namā 18.-20. janvārī. Tajās Rīgā, Jelgavā un Liepājā izdoto laikrakstu un žurnālu veidotāji diskutē par prasībām, kas formulējamās iesniegumā Preses likuma pārskatīšanas komisijai, ko vada Imperatora Publiskās bibliotēkas direktors Dmitrijs Kobeko (*Кобекo*). Vairākums ir vienisprātis, ka ir nepieciešams atcelt pirmsiespieduma cenzūru, panākt preses atbildību tikai tiesas priekšā un latviešu preses izdevumu līdztiesību Krievijas metropolēs izdotajiem izdevumiem. Ar RLB namā noformulētajām prasībām t.s. Kobeko komisiju vispirms 22. februārī, bet plašāk 20. septembrī iepazīstina latviešu redaktoru sapulces pilnvarotās personas: laikraksta „Tēvija” redaktors un izdevējs, advokāts Jānis Čakste un Pēterburgā pastāvīgi dzīvojošais Liepājas laikraksta „Latvietis” redaktors un izdevējs, advokāts Mārtiņš Ukstiņš.⁸ Drīz pēc tam, 17. oktobrī cara izsludinātais manifests gan sola pilsoniskās tiesības, taču faktiski tikai maina preses brīvības ierobežošanas mehānismu.

Arī RLB reaģē uz cara 1905. gada 18. februāra rīkojumu par petīciju iesniegšanas tiesībām, 15. martā izveidojot lūgumraksta izstrādāšanas komisiju 7 cilvēku sastāvā un 26. martā biedrības runasvīru ārkārtas sapulcē pieņemot tā tekstu. Petīcija, ko paraksta RLB vadība (arī tās komisiju un nodaļu vadītāji) un gandrīz vai visi runasvīri, kopskaitā 35 personas⁹, tiek adresēta Krievijas iekšlietu ministram Aleksandram Buliginam (*Булыгин*). Tajā, cita starpā, tiek prasīts ieviest latviešu valodu kā darījumu valodu pagastu pašvaldības iestādēs un mācību valodu tautskolās, kā arī „pielaist lasāmās un

⁶ 37. gada pārskats.... Rīga : [RLB], 1906, 13.lpp.

⁷ BĒRZIŅŠ, L. Atmodas laika darbinieks Kārlis Kundziņš // *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. Nr. 12 (1937), 628.lpp.

⁸ Ievērojams notikums latviešu avīžniecībā. Aut.uzrād.: „Apskata” red. // *Apskats*. Nr.17 (1905, 26.febr.), 1.lpp.; -zin. Mūsu preses brīvības dēļ // *Pēterburgas Avīzes*. Nr. 16 (1905, 3.martā), 1.-2.lpp.; ЛИХОМАНОВ А. В. Вопрос об иноязычных изданиях в Особом совещании по составлению нового устава о печати (1905 г.) // *Книжное дело в России во второй половине XIX - начале XX века: сб. науч. тр.* Спб. : Российская национальная библиотека, 1992, вып. 6, с. 58-60.

⁹ Rīgas Latviešu biedrības petīcijas parakstītāji // *Rīgas Avīze*. - Nr. 134 (1905, 23.jūn.), 1.-2.lpp.

skolas bibliotēkās visas no cenzūras atļautās grāmatas”.¹⁰ Tomēr atšķirībā no „Pēterburgas Avīzēs” 19. aprīlī publicētās „Latviešu inteliģences rezolūcijas” (tās sagatavotāju vidū ir gan R. Blaumanis, Jānis Asars un Rainis, gan RLB lūgumrakstu neparakstījušais runasvīrs Arveds Bergs), biedrības petīcijas teksts presē tiek atreferēts visai nepilnīgā veidā. Tas rada ieganstu pastiprinātai biedrības kritikai, sevišķi nešķirojot RLB kultūrizglītojošo darbību no tās vadoņu attieksmes pret aktuālajām politiskajām norisēm.

Kaut arī atsevišķu latviešu preses izdevumu attieksme pret RLB ar laiku kļūst jo striktāka, būtu pārlietu vienkāršoti kādam no tiem piedēvēt biedrības nekritiska aizstāvja vai arī konsekventa noliedzēja pozīciju. Katrā ziņā 1905. gadā „Baltijas Vēstnesi” nosaukt par RLB ruporu¹¹ ir visai problemātiski. Ja dažādi ieskati par biedrībai darāmo ir sastopami vienas ģimenes ietvaros (tirgotājs Kristaps Bergs ir iepriekšminētās RLB petīcijas parakstītāju vidū), tad gluži pamatotas ir atšķirības biedrībā pārstāvētās pilsonības vidū. Tās skaidri izgaismo diskusija par RLB politisko virzienu pēc 17. oktobra manifesta pasludināšanas notikušajā runasvīru ārkārtas sapulcē (21. oktobrī) un biedrības pilnsapulcē (23. oktobrī). Tā, uzskatot nacionālas biedrības politizēšanu par to degradējošu, „Rīgas Avīzes” redaktors un izdevējs, advokāts Fridrihs Veinbergs norāda: „Tā kā biedrībā ir personas ar dažādiem politiskiem uzskatiem, kopējas politiskas programmas pieņemšana nemaz nav iespējama”.¹² Savukārt Latviešu konstitucionāli demokrātiskās partijas līdzdibinātāji (viņu vidū arī RLB priekšnieks, advokāts Fridrihs Grosvalds un viņa vietnieks, advokāts Andrejs Krastkalns) ir pārliecināti, ka „biedrības rīcība politiskās partijas nodibināšanas lietā ar to uzskatāma par nobeigtu”.¹³

Noraidot RLB vadības īstenoto mēreno kompromisu politiku attieksmē pret carisko administrāciju, striktu nostāju pauž tā paša gada rudenī Vidzemes un Kurzemes tautskolotāju kongresā ievēlētais tautskolotāju savienības centrālais birojs. Tā kā tajā dominē sociāldemokrāti, tad nepārsteidz biroja aicinājums „pārtraukt jebkādas sakarus ar minēto biedrību, nepabalstīt viņas nodaļas un turpmākos centienus”, tostarp, neabonēt Derīgu grāmatu nodaļas izdevumus.¹⁴ Diemžēl, šis mudinājums rod arī atbalsi: ja 1904. gadā RLB apgāda abonētu kopskaits sasniedz 9951 personu, tad 1906. gadā to skaits ir sarucis līdz 2970 personām.

Apzinoties, ka presē izsludinātais boikots pret biedrību varētu būt liktenīgs arī enciklopēdijai, 1905. gada 28. novembrī „Konversācijas vārdnīcas” redaktoru grupa piedāvā Zinību komisijai nodot vārdnīcas izdošanu redaktoru sapulcei, šai institūcijai turpinot darbību ārpus RLB. Pēc garāka neskaidrību un neziņas posma, beidzot 1906. gada 21. novembrī „Konversācijas vārdnīcas” tālāko izdošanu pārņem Derīgu grāmatu nodaļa.

¹⁰ 37. gada pārskats.... Rīga : [RLB], 1906, 16.lpp.

¹¹ LASMANIS, U. *Berga bazāra un laikmeta labirintos*. Rīga : [autora izd.], 1997, 163.lpp.

¹² Rīgas Latviešu biedrība un politiska programma. Aut. uzrād.: „Rīgas Avīzes” red. // *Rīgas Avīze*. - Nr. 233 (1905, 25.okt.), 1.lpp.

¹³ 37. gada pārskats.... Rīga : [RLB], 1906, 22.lpp.

¹⁴ [Tautskolotāju savienības centrālā biroja sēdes atreferējums] // *Baltijas Vēstnesis*. - Nr. 263 (1905, 1.dec.), 2.lpp.

Vienīgi deklarāciju līmenī paliek 1905. gada 29. janvārī dibinātās Zinību komisijas Vēstures nodaļas solījums izdot „Latviešu cilts vēsturi”.¹⁵ Tas skaidrojams gan ar politisko situāciju un akadēmiski izglītotu vēsturnieku trūkumu, gan ar F. Veinberga atrašanos Vēstures nodaļas vadībā. Tā Mandžūrijā dzīvojošie latvieši 1905. gada nogalē nosūta biedrībai 295 rubļus, kas saziēdoti jaundibinātās nodaļas atbalstam. Taču, viņuprāt, nodaļas priekšgalā ir nepieciešama „persona ar mazāk „slavenu” vārdu, kas neskaldītu tautu šinī svarīgajā darbā”.¹⁶

Šī temata sakarā ir jāmin vēl divas grāmatas. 1906.-1907. gadā iznāk pēc Vidzemes muižniecības pasūtījuma tapusī Astafa Tranzē-Rozeneka (*Transehe-Roseneck*) grāmata „Die lettische Revolution” (Latviešu revolūcija). Tajā, cita starpā, RLB nosaukta par revolūcijas perēkli. 1905. gada notikumu tendenciozo aprakstu biedrība uzdod atspēkot F. Grosvaldam, mācītājam Kārlim Irbem un F. Veinbergam.¹⁷ Advokāts Fricis Alberts Zinību komisijas vasaras sapulcēs 1909. gadā paziņo, ka visi Tranzē-Rozeneka grāmatas apgalvojumi ir tikpat ārprātīgi, kā 1905. gada revolucionāru darbi.¹⁸ Iespējams, ka viņam piekrīt arī iepriekšminētā atbildes gatavotāju trijotne. Savukārt Vācijā dzīvojošais A. Vēbers neuzskata F. Alberta iebildumus par pārliecinošiem. To, ka Baltijas muižniecība lielā mērā pati ir sagatavojusi augsni revolūcijai, viņš cer pamatot „...ar dokumentiem un citiem neapšaubāmiem pierādījumiem...”.¹⁹ Vēbera iesāktais pretraksts viņa nāves dēļ paliek nepabeigts un tā arī nesagatavotā atbilde Tranzē-Rozenekam biedrības prestižu, protams, nevauro.

Savukārt par pēdējo Latvijas vēsturei veltīto RLB izdevumu var uzskatīt žurnālista Ernesta Blanka apceri „1905. gada revolūcija” (1930). Tās pamatā ir Blanka atskats uz notikumiem pirms ceturtdaļgadsimta, kas publiski izskanējis jau 1930. gada 30. janvārī biedrības Nacionālās politikas nodaļas kārtējā referātū vakarā, ko apmeklējuši apmēram 260 interesentu.²⁰ E. Blanks norāda uz nelielo laika distanci, kas liedz šīs revolūcijas līdzdalībniekiem objektīvi novērtēt 1905. gada notikumus. Viņš nepiekrīt vairākiem citiem pilsonisko aprindu publicistiem, piemēram, Arturam Kroderam, kas 1905. gadu tolaik (vēlāk viņa nostādne mainās!) vērtē viennozīmīgi negatīvi.²¹ E. Blanks uzskata, ka revolūcija ir atstājusi būtisku iespaidu uz latviešu psihi un tajā izvirzītie mērķi nav izzuduši līdz ar revolūcijas apspiešanu.

¹⁵ Uzaicinājums. Aut. uzrād.: Rīgas Latviešu biedrības Vēstures nodaļa // *Balss*. - Nr. 22 (1905, 1.jūn.), 3.-4.lpp.

¹⁶ Balsis iz publikas // *Mūsu Laiki*. - Nr. 120 (1906, 12.jūl.), 3.lpp.

¹⁷ 40. gada pārskats par Rīgas Latviešu biedrības darbošanos un rēķiniem 1908. gadā, savienots ar biedru sarakstu. Rīga : [RLB], [1909], 13.lpp.

¹⁸ [ALBERTS, F.] Pret grāmatu „Die lettische Revolution”. Aut. nav uzrād. // *Latvija*. - Nr. 140 (1909, 22.jūn.), 1.lpp.

¹⁹ ĀRONS, M. A. Vēbera beigu cēliens // *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. Nr. 8 (1925), 118.lpp.

²⁰ 62. gada pārskats par biedrības darbību un rēķiniem 1930. gadā. Rīga : [RLB, 1931], 18.lpp.

²¹ Rīgas Latv. Biedrības nacionālās politikas nodaļas 15. referātu vakars // *Latvis*. - Nr. 2483 (1930, 31.janv.), 8.lpp.